

Din activitatea Comisiei Arhivelor Statului din Basarabia

BOGDAN ALECA

Unirea Basarabiei, Bucovinei și Transilvaniei cu Vechiul Regat, în cursul anului 1918, a ridicat probleme deosebite autorităților de la București sub raportul integrării lor administrative într-un ansamblu coerent, care să facă față, pe viitor, vitregiilor istoriei. Printre instituțiile care și-au adus un aport deosebit la acest proces s-a numărat și Direcția Generală a Arhivelor Statului condusă, la vremea aceea, de Dimitre Onciul. În cursul anului 1918, acesta a inițiat măsuri urgente pentru crearea, la Chișinău, a unei sucursale a Arhivelor Statului mandatată cu salvarea, în prima fază, a unor arhive instituționale de o importanță deosebită privind istoria Basarabiei.

În urma unei vizite în provincia de peste Prut, Dimitre Onciul a propus Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice reînființarea Comisiei Arhivelor cu sediul la Chișinău, care să gestioneze procesul de constituire aici a unei sucursale a Arhivelor Statului și, nu în ultimul rând, să continue lucrările și publicațiile începute de fosta Comisie¹.

La 1 noiembrie 1918, a fost numită această Comisie alcătuită dintr-un președinte, Pavel Gore², trei membri, profesorii I. Frățiman³, Șt. Ciobanu⁴ și Sterie Stinghe, și un secretar, Leon Boga, ultimul deținând, în același timp, funcția de arhivar-șef la Arhivele Statului – Filiala Chișinău, conform adresei Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice nr. 64756 din 16 octombrie 1918. La 9 mai 1919, prin ordinul nr. 46604 profesorul D. Munteanu-Râmnic⁵ a fost numit în locul demisionarului Stinghe.

¹ Direcția Județeană Ilfov a Arhivelor Naționale, fond *Arhivele Statului Chișinău*, dosar 58/1918, f. 4 (în continuare: D.J.A.N. Ilfov).

² *Pavel Gore* (1875-1927) – istoric, om politic basarabean, președinte al Comisiei Moldovene ce a militat pentru introducerea învățământului în limba română în timpul ocupației ruse, deputat al nobilimii moldovene, vicepreședinte al Zemstvei în 1910 etc. (pentru detalii Lucian Predescu, *Enciclopedia României. Cugetarea. Material românesc. Oameni și înfăptuiri*, ediție anastatică, București, Editura Saeculum I.O. și Vestala, 1999, p. 369).

³ *Iustin Frățiman* – profesor, membru corespondent al Academiei, publicist (pentru detalii vezi *ibidem*, p. 334).

⁴ *Ștefan Ciobanu* – profesor la Chișinău, membru al Academiei Române, membru al Guvernului Republicii Moldovenești, condamnat la moarte de bolșevici, sentință neexecutată (pentru detalii vezi *ibidem*, p. 194).

⁵ *D. Munteanu-Râmnic* – profesor și publicist, licențiat în istorie la București, senator, deputat în Parlamentul României (pentru detalii vezi *ibidem*, p. 576).

Încă de la începutul activității, Comisia s-a confruntat cu probleme grave cum ar fi lipsa unui buget propriu, inexistența unui local pentru viitoarea instituție a Arhivelor și dificultăți în recrutarea personalului acesteia.

Totala implicare a membrilor Comisiei în activitatea propusă, energia constructivă deosebită de care a dat dovadă președintele Pavel Gore au făcut posibilă salvarea de la distrugere a bazei documentare a viitoarei sucursale și surmontarea treptată a tuturor piedicilor ivite.

Inițial s-a preconizat acordarea aripii drepte a Liceului nr. 3 din Chișinău pentru amenajarea depozitelor și birourilor Arhivelor Statului, spații ocupate, în cele din urmă, de Societatea „Casa noastră”. La 16 iunie 1919, Pavel Gore se adresează cu succes ministrului delegat al Guvernului Central în Basarabia pentru a obține instalarea viitoarei instituții în localul fostei Zemstve Guberniale, alături de sediul Directoratului Instrucțiunii Publice și Muzeul Național din Chișinău. O luptă mai aprigă avea să urmeze pentru desființarea, din curtea interioară a imobilului, al parcului de automobile al Ministerului Basarabiei, pericol permanent „pentru instituțiile culturale și științifice cari în Basarabia sunt unice”. În urma unor intervenții lipsite de succes pe lângă oficialitățile Basarabiei și chiar pe lângă N. Iorga, în calitatea sa de deputat de Orhei⁶, Pavel Gore nota: „Sunt disperat în căutarea dreptății! Nu știu unde se găsește ea în România Mare! Mă adresez la toți oamenii culți ai țării cu rugămintea de a salva unicele instituții culturale și științifice din Basarabia. Cer anchetă cu participarea specialiștilor. Cer imediata desființare a sportului sau comerțului cu caracter automobilistic, primejdios pentru puținele instituții culturale și științifice ce avem în Chișinău”⁷. Nimic nu era prea mult pentru ocrotirea moștenirii culturale basarabene!

Cu ajutorul unor credite extraordinare⁸, s-a reușit amenajarea viitorului local al sucursalei Arhivelor Statului din Basarabia în acord cu menirea sa. A fost posibilă astfel transferarea unui bogat fond arhivistic de la Directoratul de Interne, gestionar al Arhivei fostei Gubernii a Basarabiei. În decembrie 1919, se aduseseră în depozitele Arhivelor 951 de pachete conținând 23.537 dosare integrate în fondul *Direcțiunea Gubernială Basarabeană*, documente deosebit de importante pentru studiul istoriei Moldovei și Munteniei în perioada stăpânirii rusești, între 1806-1812, și nu numai.

Însă activitatea Comisiei privind protejarea documentelor, de o reală importanță istorică, a fost mult mai cuprinzătoare și a vizat instituțiile statului în totalitatea lor. La cererea sa, Comisariatul General al Basarabiei a pus în vedere Directoratului de Interne interzicerea oricărei vânzări de arhivă sau înstrăinare de

⁶ D.J.A.N. Ilfov, fond *Arhivele Statului Chișinău*, dosar 60/1919, f. 8.

⁷ *Ibidem*, f. 8.

⁸ *Ibidem*, f. 65.

documente ale instituțiilor publice, fără permisiunea acesteia⁹. Astfel de cereri din partea primăriei Cahul au fost respinse de Comisie, punându-se în vedere primarului păstrarea în bune condiții a fondului arhivistic până când mijloacele și împrejurările vor permite transportarea documentelor la Arhivele Statului¹⁰.

S-a cerut Directoratului Cultelor și Instrucțiunii Publice trimiterea unui chestionar fiecărui învățător de țară pentru descoperirea eventualelor documente vechi ce se mai aflau în posesia răzeșilor și care erau nule din punct de vedere juridic¹¹. În paralel cu aceste măsuri administrative, membrii Comisiei au desfășurat o intensă muncă de teren pentru a vedea la fața locului modul cum erau conservate arhivele instituțiilor care și-au desfășurat activitatea în timpul stăpânirii rusești în Basarabia: Inspectoratul Poștelor, Telegrafului și Telefonului (cu documente din anii 1780-1880), Primăria Chișinău, Zemstva Gubernială, Tribunalul, Adunarea Mareșalilor și Deputaților Nobilimii Basarabene, Banca Țărănească, Directoratul Agriculturii etc. Nici instituția Bisericii nu a fost ocolită de această acțiune febrilă de căutare și salvare a actelor vechi „aflătoare la mânăstiri”¹².

În lipsa unui buget și în condițiile inexistenței în provincie a unor oameni specializați pentru munca de arhivă, Comisia a întâmpinat reale dificultăți în recrutarea personalului necesar desfășurării activității sucursalei din Basarabia a Arhivelor Statului. Volumul imens de muncă necesar organizării materialului documentar vizat a fi preluat i-a determinat pe membrii Comisiei să ia hotărârea angajării exclusiv a bărbaților pentru ocuparea posturilor de ajutor de arhivar, translator, registrator și a trei posturi de copişti. Necesitatea de a cunoaște, în egală măsură, limbile română și rusă, neprezentarea unui număr suficient de candidați pentru aceste posturi la concursul organizat pe data de 5 august 1919, precum și imposibilitatea Direcției Generale a Arhivelor Statului din București de a trimite personal specializat din Regat au pus Comisia în situația de a numi direct, și nu prin concurs, personalul sucursalei, sub rezerva trierii lui în timp, în funcție de calitățile fiecăruia.¹³

În spiritul actului său de naștere, acest for tutelar al activității arhivistice din Basarabia a desfășurat o bogată activitate științifică. Aceasta, sub raportul publicării unor importante documente privind istoria Basarabiei, a continuat linia trasată de fosta Comisie. Membrii săi au prezentat, totodată, comunicări deosebit de interesante¹⁴ privind trecutul provinciei, materiale publicate ulterior în

⁹ *Ibidem*, f. 62.

¹⁰ *Ibidem*, f. 32.

¹¹ *Ibidem*, dosar 58/1918, f. 11.

¹² *Ibidem*, f. 12.

¹³ *Ibidem*, f. 30.

¹⁴ Amintim câteva titluri: *Jalbele țăranilor moldoveni către Departamentul I al Oblastiei Basarabiei* (Leon Boga), *Istoria unor emigranți moldoveni stabiliți la Kiev* (Iustin Frățișman), *Însemnătatea arhivelor rusești pentru istoria Moldovei* (Pavel Gore) etc.

„Buletinul Comisiei Arhivelor Statului din Basarabia”, al cărui prim număr a fost editat cu ajutorul a 55.000 lei prevăzuți în bugetul instituției la „cheltuieli neprevăzute.”

Atmosfera de emulație științifică și patriotică din cadrul acestor ședințe a fost apreciată de personalitățile care onorau invitațiile Comisiei, printre aceștia numărându-se și Mihail Sadoveanu.¹⁵ Subiectele erau intens dezbătute, iar temele de discuție atingeau probleme diverse ale vieții culturale și științifice. La 11 octombrie 1919, părintele Chisență face un călduros apel către membrii Comisiei Arhivelor din Basarabia pentru continuarea în mod sistematic a săpăturilor arheologice din diverse regiuni ale provinciei, în vederea redactării unei istorii locale bine documentate și din acest punct de vedere.¹⁶

Preocupările privind viitorul României Mari au ocupat un loc de frunte în ședințele Comisiei, preocupări concretizate în inițiativa de a trimite la Conferința de Pace de la Paris un număr de reprezentanți moldoveni și ai minorităților, Pavel Gore exprimându-și convingerea că numai un grup bine constituit va putea apăra interesele Basarabiei în toată complexitatea lor.¹⁷

Întreaga activitate a Comisiei reflectă dorința unor oameni de excepție de a-și duce la capăt mandatul cu care au fost învestiți, în ciuda numeroaselor dificultăți care le îngreunau munca, pe deplin conștienți că de reușita lor depindea atât organizarea Serviciului arhivelor în Basarabia, cât și buna reputație a administrației românești în provincia fericit reunită la patria mamă. Măsurile energice luate pe întreg teritoriul de peste Prut au salvat de la distrugere documente de o valoare istorică deosebită, contribuind, în același timp, la o rapidă și armonioasă integrare a provinciei, din punct de vedere administrativ, în hotarele României Mari.

Résumé

L'activité de la Commission pour les Archives de Bessarabie a été très importante, après l'Union avec la Roumanie en 1918, pour que les documents administratives et monastiques d'importance historique ne soient pas détruites aux confins des turbulences de la fin de la guerre avec la révolution bolshévique qui se déroulait dans l'État voisin. Les membres, Paul Gore, Iustin Frățiman, Ștefan Ciobanu et D. Munteanu-Râmnic ont eu l'occasion de se comporter en vrais historiens, archivistes et patriotes, en contribuant à la conservation du patrimoine archivistique de la Bessarabie.

¹⁵ D.J.A.N. Ilfov, fond *Arhivele Statului Chișinău*, dosar 58/ 1918, f. 37.

¹⁶ *Ibidem*, f. 30.

¹⁷ *Ibidem*, f. 33.